

ЮНАЦЬКО-МОЛОДІЖНІ, КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ТА СПОРТИВНІ ТОВАРИСТВА ГАЛИЧИНИ (XIX СТ.)

У статті розглядаються зародження та встановлення молодіжних культурно-освітніх та спортивних товариств у Східній Галичині, їх роль у формуванні національної свідомості та структур українського громадянського суспільства.

Ключові слова: Східна Галичина, громадянське суспільство, національна свідомість, національно-культурний розвиток, молодіжні, культурно-освітні, спортивні товариства.

Slyvka U., Panfilova T.

YOUNG, CULTURAL-EDUCATIONAL, SPORTING SOCIETES IN HALYCHYNA (XIX CENTURIES)

The article dedicated to events of the Ukrainian history in XIX-XX centuries, in particular consolidation of Ukrainian national-patriotic forces around and their activities to create network of cultural-educational and scientific structures, their further consolidation to societies and organizations. An activity of such societies and organizations is described, in particular in sphere of popularization of Ukrainian language, publications of textbooks and periodicals. Exceptional importance of cultural-educational and scientific societies and organizations for formation of civic society in Ukraine and, mainly in Eastern Halychyna is argued.

Keywords: Eastern Halychyna, civic society, national consciousness, national-cultural development, cultural-educational societies.

Соціальні та культурно-освітні реформи в Австрійській імперії XIX століття сприяли зростанню політичної активності галицької молоді. Великий вплив на розвиток національно-визвольного руху в Східній Галичині мала творчість Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова та інших видатних письменників та учених, а особливо діяльність створеного 1846 року Кирило-Мефодіївського братства – політичного товариства, яке поставило собі за мету освіту народу, скасування кріпацтва та кастових привілеїв, національну свободу поневоленим слов'янським народам та заснування федерації рівноправних слов'янських народів.¹ У Східній Галичині першою культурно-освітньою молодіжною організацією був гурток „Руська Трійця” (1834-1843). А найдавнішим студентським товариством – „Січ”, створена у Відні 1867 року, з учасників якого вийшли видатні постаті української науки та культури: Анатолій Вахнянин – перший голова товариства

„Просвіта”, Юліян Целевич – політичний діяч, Іван Горбачевський – професор Празького університету, Михайло Борискевич – професор університету в Граці, Іван Пулюй – видатний вчений, професор політехніки у Празі.

Під впливом Кирило-Мефодіївського товариства та громадсько-політичного руху на Наддніпрянській Україні, у 60-х роках XIX століття у Східній Галичині зародився ранньонародовецький рух, учасники якого, переважно студенти, створювали громади. 1862 року вже діяли дві громади Львівської Духовної семінарії та Львівського університету. Важлива роль у становленні молодіжного руху належала народовецькій пресі, зокрема часописам „Вечорниці” та „Мета”, які й сформуливали головні засади національно-політичної ідеології ранніх народоців. У червні 1862 року громадські організації створювалися у Перемишлі й Самборі, а наприкінці 1863 – на початку 1864 років у Станіславові та Тернопільській гімназії, одним із засновників якої був Іван Пулюй. Створювалися також громадські організації у Бережанах і Чорткові, а також у Дрогобицькій гімназії. Галицькі громади мали сталу структуру, статут, а також свого вйта, писаря і бібліотекаря та контролера. Вступ у громаду сприймався як у козацький лицарський орден, громадівці називали себе козаками, братами. Головна мета громад – національна самоосвіта, поширення української мови та ознайомлення з мовно-літературними здобутками часописів громади, зокрема газети „Мета”. „Це зацита наша і котру ми якнайдалше розширцяти усіма силами стараємося”, – заявляв відомий діяч громад Дмитро Танячкєвич.

Однією з найцікавіших сторінок діяльності громад було видання власних рукописних часописів, зокрема у Львівській Духовній семінарії та Станіславівській гімназії („Клепайло”, „Гомін”, „Фірман”, „Віщун”, „Зірка”).

Таким чином, громадам належала важлива роль у формуванні українського національного руху в Галичині та становленні неформальних ранньо-народовецьких громад.²

Характерною особливістю Східної Галичини було те, що молодіжні спортивно-руханкові товариства – Соколи, скаутсько-пластові та січові організації мали насамперед національно-патріотичний характер. Головна мета їх діяльності полягала в тому, щоб засобами спорту і дисципліни зміцнити духовно та фізично молоде покоління, розвинути у ньому національну свідомість і, таким чином, підпорядкувати його діяльність реалізації гасла „Все для Батьківщини”.

У країнах Західної Європи, зокрема у Чехії, соколівський рух розпочався в середині XIX століття. Якщо 1882 року на першому соколівському зібранні у Празі взяло участь 720 спортсменів, то на 5 з’їзді – вже 20 тисяч, а у 700 соколівських товариств входило понад 75 тисяч членів.³

У Галичині польські товариства „Сокіл” були створені 1881 р. у Львові, Тернополі, Бродах, Рогатині, Заліщиках, Золочеві, Терєбовлі, Чорткові, Зборові, Підгайцях, Олеську, Гусятині, Буську. Українські товариства „Сокіл” організувалися аж наприкінці XIX століття – 1892 року переважно студентами товариства „Ватра” у Львові та „Академічного Братства” 1896 р. Згодом „Академічне Братство” об’єдналося з академічним товариством „Ватра”, створивши одну „Академічну Громаду”, до якої входили Богдан Лепкий, Володимир Нагірний та інші. 1883 року Іван Франко та Володимир Лаврівський підготували проект статуту товариства „Сокіл”. Руханкове товариство „Сокіл” було корисним для „Просвіти”, бо доповнювало його організаційно-освітню діяльність під гімнастично-освітнім оглядом.

Установчі збори товариства „Сокіл” провели 17 липня 1892 року в приміщенні „Народного Дому” за участю академічної та ремісничої молоді. На зборах із доповіддю про статут товариства виступив Володимир Лаврівський, а стосовно його

назви розглядалися різні пропозиції: „Січ”, „Львівська січ”, „Галицький лев”, „Руський лев”, „Український лев”. Згодом учасники зборів погодилися з назвою „Сокіл” як веслов’янською ідеєю. Головою-старшиною „Соколів” обрали директора „Народної торгівлі” Василя Нагірного. 1904 року до товариства „Сокіл” вступив великий гурт студентів на чолі з Ярославом Ярославенком, композитором гімну „Соколи – Соколи”, слова до якого написала Костянтина Малицька. Вона була також автором слів до багатьох патріотичних маршових стрілецьких пісень: „У Січі”, „Повставали козаченьки”, „Вгору прапор”, „В Січ вставай!”, „Гей на нашій Україні”, „Січ в поході”, які стали народними піснями.

Вперше гімн прозвучав 6 квітня 1901 року на виступі львівського українського „Соколу”. У тексті гімну лунав заклик:

„Соколи – Соколи ставайте в ряди,
Нас поклик боротись взиває,
У здоровому тілі, здорові душі,
Де сила – там воля встає.
Як славно бувало козацькі сини
Боролись до смерти-загину
Боротись будемо соколи всі ми
За нашу святу Україну!
Лети же соколе, далеко в степи
У гори, луги та лимани!
Прапор наш сокільський високо неси
Під ним най народ вольний стане!”⁴

Цей гімн став улюбленою патріотичною піснею „Соколів” та сприяв популяризації їх діяльності. Якщо 1903 року діяло 20 „Січей” і 4 „Соколи”, то наступного 1904 – відповідно 122 і 80. Наприкінці 1908 року в селах і містечках Львівщини існувало 400 сокільсько-пожежних філій, які об’єднували 10 397 членів, у тому числі 400 жінок, 66 філій мали свої бібліотеки, де було 3 500 книжок, 92 філії передплачували 144 газети. Члени філій збиралися у 124 читальнях „Просвіти” і 29 у приватних домах. Філії товариства очолювали 118 селян-хліборобів, 51 священник, 9 службовців, 7 ремісників, 6 вчителів і 3 студенти університету.⁵

Впродовж 1880, 1882 років студентська молодь Львова об’єднувалася навколо гуртка „Дружній Лихварь”, а згодом „Академічного братства”. У „Дружньому Лихварі” діяв літературно-історичний гурток, а згодом і правничий, до якого належали Кость Левицький, Євген Олесницький та Андрій Чайківський. У різні роки членами гуртка були Северин Данилович, Корнило Трильовський, Микола Шухевич, Степан Федак, Володимир Охримович та інші. Гурток функціонував під егідою „Академічного братства” та співпрацював із „Академічним гуртком”. 1883 року при „Академічному братстві” розпочав діяльність „Етнографічно-статистичний гурток”, ініціатором створення якого став Іван Франко. Стосовно програми його діяльності, Іван Франко у листі до Климентини Попович писав, що членом гуртка може бути кожен, хто збирає матеріали – казки, пісні, приповідки та відповідає на квестіонари. На першому засіданні Франко виголосив доповідь „Статистика, яко метода і наука”. Він був фактичним керівником та організатором діяльності гуртка, складав квестіонари про народне життя та виголошував доповіді: 20 листопада 1884 року – „Критичний огляд подій 1846 року у Східній Галичині”, а 2 грудня – „Історія скасування панщини в Галичині 1848-1850 рр.”.

В „Етнографічно-статистичному гуртку” Іван Франко співпрацював із Михайлом Драгомановим, зокрема надіслав йому реферат з італійської та французької

літератури „Про народну словесність”. У листопаді 1884 року в складі „Академічного братства” створився ще один „Літературно-науковий гурток”. Широку наукову діяльність проводила й „Академічна громада”, котра налічувала 25 членів, до якої входили: Степан Томашівський, Володимир Гнатюк, Євген Дзерович, Іван Білик, Степан Шухевич, Іван Макух, Іван Герасимович та інші. 1884 року виник „Економічно-соціологічний гурток”. Тоді ж в „Академічній громаді” почав діяти і гурток, котрий мав 4 секції: літературну, історично-правову, природничо-філософську та соціально-економічну.

Студентські товариства сприяли формуванню національної свідомості молодій інтелігенції. З їхнього середовища вийшла ціла плеяда видатних громадсько-політичних і культурних діячів Східної Галичини XIX – початку XX століття: Іван Франко, Кость Левицький, Євген Петрушевич, Євген Олесницький, Северин Данилович, Кирило Трильовський, Лонгин Цегельський, Степан Федак, Володимир Охримович, Микола Ганкевич, Володимир Гнатюк, Степан Томашівський та багато інших особистостей.⁶

17 вересня 1880 року в Коломиї відбувся перший з’їзд українських студентів Галичини й Буковини, в якому брали участь члени академічних студентських товариств: „Січ” у Відні, „Академічний гурток” та „Дружній Лихварь” у Львові, „Союз” у Чернівцях, – всього понад 40 учасників. У резолюції з’їзду йшлося про потребу видання літературно-наукового журналу та про об’єднання „Академічного гуртка” й „Дружнього Лихваря” і щоб „Академічний гурток” став літературно-науковим, а „Дружній Лихварь” запомогово-позичковим товариством для всіх русинів – академіків без огляду на партії. У зверненні до Академічного Сенату Львівського університету молодь вимагала відновити кафедру русько-української історії та закликати руських академіків громадою записуватися на русько-українські виклади. Однак 28 липня 1881 року на це звернення української студентської молоді Сенат Львівського університету відповів, що „тепер до руської петиції не може прихилитися”.⁷

19 листопада 1881 року відбулися перші збори „Кружка правничого” у Львівському університеті, яким керував професор Олександр Огоновський, а членами його згодом стали видатні постаті суспільно-політичного руху в Галичині: Кость Левицький, Андрій Чайківський, Євген Олесницький, Андронік Могилянський та Гнат Дзерович.⁸

Яскравим виявом патріотичної діяльності соколівських товариств була тривала боротьба галицької молоді за український університет у Львові. У 1906 та 1907 рр. розгорнулися збройні сутички між польськими та українськими студентами. 30 червня 1910 року в залі львівського „Сокола” понад 600 українських студентів вирішили провести 1 липня 1910 року в університеті нелегальне віче. Внаслідок збройних сутичок було вбито студента Адама Козака та арештовано 120 студентів. 4 липня 1910 р. на похорон Адама Козака у соколівських одностроях приїхали соколи зі Львова, Рогатина, Станіславова, Суховолі, Янова та інших міст. Над домовиною промову виголосив заступник голови „Сокола-Батька” відомий політичний діяч Лонгин Цегельський.⁹

Порівнюючи стан суспільно-політичного руху та рівень консолідації українських національно-патріотичних сил кінця XIX століття, з ситуацією у Східній Галичині за часів „Руської Трійці” та перших десятиліть після революції 1848-49 рр., Іван Франко писав, що внаслідок діяльності нової генерації української галицької молоді національно-визвольний рух піднявся на якісно новий рівень. Бо „коли перед півстоліттям ледве трьох, ледве 10 людей почувалися до святого обов’язку коло неї

трудитися, нині до того обов'язку почувають вже тисячі – нині майже кожний русин інтересується публічними справами своєї вітчизни, а й між самим народом живіше розбуджується почуття своєї народності і своїх питомих інтересів”¹⁰

Саме цій благородній справі – патріотичному вихованню молодого покоління – підпорядковувалася діяльність пластових організацій у Східній Галичині. Особливістю діяльності „Пласту” було те, що на відміну від „Соколів” і „Січі”, які охоплювали переважно дорослу молодь з 18 років, „Пласт” почав формувати особливості й національні ознаки характеру в молоді дошкільного віку. Тому „Пласт” проводив навчально-виховну роботу поза школою. У циркулярі Верховної Палати відзначалося, що „тільки цілковите відмежування „Пласту” від школи (йшлося про польські чи австро-німецькі школи) може щойно виявити правдиву практичну вартість „Пласту” і принести наглядні правні успіхи”.¹¹

11 квітня 1912 року вважають офіційною датою заснування викладачем української академічної гімназії у Львові Тисовським таємного гуртка „Пласт”, який переріс у перший легальний курінь імені Петра Сагайдачного і став основою українського „Пласту”. Як згадує Олена Степанів, семінаристка тодішнього Українського Педагогічного Товариства, пластунка, ця організація проводила швидше військову, ніж пластову роботу. А опісля члени пластового гуртка відіграли визначну роль у стрілецькому русі та своєю діяльністю прислужилися українській визвольній справі. Син Івана Франка Петро теж організував таємний пластовий гурток при філії української академічної гімназії у Львові з учнів старших класів, до якого входило 120 учнів.¹²

Вершиною довоєнного розвитку „Пласту” стала участь його членів у соколівсько-січовому здвигу на честь 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. 28 червня 1914 року серед учасників багатотисячної маніфестації були пластуни-соколи з Перемишля, Коломиї, Станіславова, Бережан, Тернополя, Стрия, Дрогобича, Яворова та Львова. Керував пластовим відділом Петро Франко.

У другій половині XIX – початку XX століття в процесі консолідації української нації відроджувалися призабуті традиції Запорізької Січі. Саме на цьому ґрунті й виникали спортивно-пожежні товариства „Січ”, які не тільки активізували громадсько-політичну діяльність селянства, але й продовжували демократичні традиції козацького війська і мали гасло: „Один за всіх і всі за одного”.¹³ Творцем і січовим батьком був Кирило Трильовський. 1910 року створено „Повітову Січову Управу”, що об'єднувала 28 товариств. 1913-1914 рр. січові свята організували у 42 селах Бережанського повіту. Був схвалений статут Українського Січового Союзу, затверджений Галицьким намісництвом. На з'їзді „Січі” затвердили структуру Українського Січового Союзу – всі руханково-пожежні товариства, Українські січові стрільці поширювали свою діяльність на новостворені товариства, в яких існували стрілецькі секції.

Завданням Українського Січового Союзу було дотримуватися одностайності у січовому і стрілецькому русі. Ці функції виконувалися за допомогою січових з'їздів Крайової січової ради й Генеральної січової старшини. Генеральну січову старшину обирали один раз на рік. Повітова січова рада складалася з усіх кошових січей і товариств.

Принциповим є те, що розвиток і проблеми січового руху опинялися постійно у полі зору не тільки видатних громадсько-політичних діячів Східної Галичини (І. Франко, М. Павлик, В. Стефанік, К. Левицький, Д. Вітовський та ін.), але й українських патріотів зі Східної України. Разом із ними у січових заходах брали участь і почесні гості – делегати з Чехії, Словенії та Хорватії.

1903 року до святкування з нагоди ювілею Миколи Лисенка в урочистостях Українського Січового Союзу залучилися Сергій Єфремов, Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Барвінський, Іван Труш та інші видатні постаті. У промові-відповіді Євген Чикаленко наголосив: „як колись Січ давала захист у себе всім незадоволеним порядками на Україні, так і тепер Галичина дає притулок нашому письменству, яке колись прислужиться відродженню нашої нації – буваючи в Галичині, – продовжував свою промову-відповідь Євген Чикаленко, – і спостерігаючи там широкий національний рух, я порівнював його з великою Україною. Я набирився певности, що і в нас він розвинеться, коли в Росії буде конституція і коли настане воля для проявлення національного життя. Тому я завжди радив нашим українцям побачити тамошнє життя і укріпитися у вірі в майбутньому відродженні української нації на всім просторі України. Тоді Галичина була для нас зразком боротьби за національне відродження, була для України справжнім П'ємонтою”.¹⁴

Формування у Східній Галичині Січового Стрілецтва стало основою для створення в період національно-визвольної боротьби на початку ХХ століття Української Галицької Армії – збройних сил Західно-Української Народної Республіки, а на певний період, після Акту соборності 22 січня 1919 року – об'єднаних збройних сил Української Народної Республіки.¹⁵

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

-
- ¹ Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське братство і Галичина // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Ювілейний збірник на пошану Миколи Ільницького. – Вип.12. – Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 12.
- ² Серeda О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки ХІХ ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. – Вип.9. – Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 380-388.
- ³ Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – С. 67-69.
- ⁴ Трофим'як Б. Там таки. – С. 115-116.
- ⁵ Там же. – С. 82-85.
- ⁶ Мисак Н. Студентські товариства у Східній Галичині, як осередки формування української інтелігенції наприкінці ХІХ століття // Вісник Львівської Комерційної академії. – Серія Гуманітарні науки. – Вип.5. – Львів, 2005. – С. 274-278.
- ⁷ Левицький К. Історія політичної думки Галицьких українців. 1848-1914. На підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 182.
- ⁸ Там же. – С. 183.
- ⁹ Там же. – С. 119-121.
- ¹⁰ Франко І. Подорожі в українські Карпати. – Т. 3. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 251, 256.
- ¹¹ Молоде життя. – Львів, 1923. – Ч. 1-3. – С. 9.
- ¹² Трофим'як Б. Там таки. – С. 272-273, 284; Савчук Борис Український Пласт 1911-1939. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1996. – С. 30-33.
- ¹³ Трофим'як Б. Там же. – С.176-177; Лялька Я. Літопис нескореної України. – Кн. 5: Ольга Басараб та її доба. – Львів: вид-во науково-дослідний центр України, 2007. – С. 117-130.
- ¹⁴ Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914-1918. – Львів, 1936. – С. 14-18;
- ¹⁵ Трофим'як Б. Там же. – С. 230-234.